

УДК 364-78:005.8

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.21>**Л. І. Романовська**доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Статтю присвячено аналізу особливостей соціального проєктування в соціальній роботі. Зазначено, що останнім часом проблеми в соціально-економічній і політичній сферах спричинили збільшення різноманітних груп клієнтів, які потребують допомоги – люди з обмеженими можливостями, особи без постійного місця проживання, люди літнього віку, внутрішньо переміщені особи, ВІЛ-інфіковані, наркозалежні та інші. Як метод роботи із зазначеними категоріями клієнтів запропоновано використовувати соціальне проєктування, що є інноваційною соціальною технологією, спрямованою на прогнозування та програмно-цільову реалізацію соціальних нововведень. Встановлено, що соціальне проєктування передбачає аргументовані пояснення, формулювання конкретних цілей і завдань, опис видів діяльності, логічно викладених і відповідно оформлених. Об'єктами соціального проєктування є соціальні інститути, соціальні процеси і явища. Встановлено, що соціальне проєктування виконує специфічні функції: інтегративну, рефлексивну й самоврядну.

Метою і результатом соціального проєктування є розроблення соціальних проєктів. Соціальний проєкт містить концептуальну основу (гіпотеза, оцінка новизни і можливих актуальних наслідків) і системно-організаційну частину (конкретні механізми й етапи реалізації проєкту); реалізується в певному соціальному, територіальному та часовому просторах, сприяє змінам у соціальному середовищі. Встановлено, що соціальні проєкти переважно спрямовані на: самореалізацію особистості в основних сферах життєдіяльності; забезпечення сприятливих умов і мінімізацію несприятливих умов для соціалізації особистості в різних сферах соціального середовища. Серед принципів розроблення соціальних проєктів вагомими є принципи обґрунтованості, комплексності, оптимальності, реальності, наступності, завершеності, зорієнтованості на кінцевий позитивний результат.

Під час дослідження було виявлено, що соціальний проєкт має тенденцію до чіткого структування інформації та передбачуваності результатів. Було виокремлено етапи розроблення соціального проєкту: ініціація проєкту; планування проєкту; проведення SWOT-аналізу; обґрунтування необхідності проєкту; формулювання принципів реалізації проєкту; детальний опис соціальної технології; визначення життєвого циклу проєкту; розроблення критеріїв проєкту. Реалізація соціальних проєктів не завжди дає позитивні результати, оскільки вони розробляються за західною аналогією, з використанням запозичених технологій, а їхнім розробникам бракує теоретичних знань стосовно соціального проєктування.

Ключові слова: проєктування, соціальне проєктування, соціальна робота, алгоритм, соціальний проєкт, технологія.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство характеризується інтенсивними соціально-економічними й політичними змінами, що породжують соціально-економічні, політичні, етнічні та психологічні проблеми. В таких умовах стає необхідною діяльність соціальних служб, що покликані допомагати суспільству розв'язувати окреслені труднощі та проблеми.

З огляду на зростання значущості проєктування в різних сферах життєдіяльності людства (освіті, медицині, мистецтві, медицині, політиці) не можна залишати поза увагою його використання в соціальній роботі. Це пов'язано з тим, що соціальна робота є доволі складною емоційно напруженою діяльністю, що вимагає від соціального працівника специфічних умінь регулювати свою діяльність і швидко реагувати на труднощі, які виникають у процесі професійної діяльності. Специфіка

соціальної роботи визначається в тому, що соціальні працівники здебільшого працюють із представниками різноманітних груп клієнтів, які потребують допомоги, – це малозабезпечені, люди з обмеженими можливостями, особи без постійного місця проживання, люди літнього віку, мігранти, внутрішньо переміщені особи, ВІЛ-інфіковані, наркозалежні та інші. Відповідно, соціальне проєктування є найважливішою за значенням складовою частиною регуляції соціальної поведінки зазначених груп клієнтів у контексті загального соціального бачення картини майбутнього саме для якості та комфорту їхньої життєдіяльності. На жаль, повернення до методу проєктів припало на період соціально-економічних криз у країні, ціннісної дезорієнтації нашого суспільства.

Підтримуємо Т. Костеву в тому, що «однією з характерних особливостей професії соціального

працівника є пошук рішень для вирішення різноманітних соціальних проблем. Проте кожна оригінальна ідея, ініціатива потребують обґрунтування, усвідомлення, підтримки зацікавлених впливових осіб і організацій, пошуку засобів і коштів на їхню реалізацію. Це пов'язано з участю в конкурсах, грантових проєктах, звертанням до різних соціальних інституцій, що вимагає формулювання конкретних цілей та постановки відповідних завдань, аргументованих пояснень, детального опису практичних видів діяльності, логічно викладених і відповідно оформлених. Усе назване є елементами проєктної діяльності як вагомої частини реалізації соціальних ініціатив на різних рівнях – локальному, регіональному та державному» [6, с. 47].

Окрім того, актуальність проєктної діяльності пов'язують із погіршенням стану сучасної цивілізації, у якій зростає соціальна небезпека, і тому виникає необхідність впровадження проєктного підходу для випробування нових ідей і технологій. Виступаючи альтернативою інструменталізму й утопізму, проєктування не просто сприяє розвитку сучасного суспільства, але є неодмінною умовою його виживання [4, с. 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні основи соціального проєктування були проаналізовані в роботах таких учених, як Г. Антонюк, О. Безпалько, Н. Лапін, Ж. Тощенко, Н. Харитонов та інші. У контексті нашого дослідження певний науковий інтерес становлять праці, присвячені аналізу феномена «соціального проєктування» (Т. Бутченко, В. Глазичев, В. Киричук, Т. Костева, Г. Нагорна, Д. Пузіков, Л. Тюття, В. Шкурко та інші).

Мета статті – узагальнення та систематизація наукових уявлень про сутність і особливості соціального проєктування у соціальній роботі.

Виклад основного матеріалу. Оскільки поняття «соціальне проєктування» немає єдино прийнятої дефініції, що була б однозначно сприйнята науковою громадськістю, зупинимось на розгляді сутності цього терміна. «Проєктування» як вид діяльності та соціальна функція досліджується в педагогіці, соціальній психології, соціології тощо.

Наприклад, О. Антонова вважає, що проєктування – це форма випереджального відображення дійсності, передбачення ролі та місця об'єкта, явища чи процесу в майбутній картині соціального розвитку за допомогою специфічних методів [1]. Сутність феномена «проєктування» Т. Бутченко вбачає у випереджальному відображенні дійсності, яке орієнтоване на діяльнісно-конструктивне освоєння внутрішньої природи соціального об'єкта та перебуває в єдності з активністю людини [4].

Проєктна діяльність, на думку групи науковців, передбачає інтеграцію та безпосереднє засто-

сування знань і вмінь, спрямованих на набуття особистісного досвіду, створює умови для творчої самореалізації фахівців соціальної сфери, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей, самостійності, відповідальності, умінню планувати, приймати рішення, оцінювати результати [13, с. 134].

Проєктування в соціальній роботі визначають як індивідуалізовану творчість соціального працівника, особистісний стиль, ідеологію менеджера соціальної роботи [6]; конструювання соціальної дійсності [2]. У контексті практики соціальної роботи проєктування можна розглядати як складник управління соціальних установ і, відповідно, менеджменту фахівців соціальної сфери; соціальну технологію, метою якої є прогнозування та програмно-цільова реалізація соціальних нововведень. Відповідно, соціальне проєктування можна віднести до інноваційної діяльності, оскільки воно передбачає чітко сконструйовані дії, локалізовані за часом, місцем і ресурсами.

Т. Дрідзе та Ю. Крючкова вважають, що у процесі соціального проєктування організація або людина, перш ніж зробити певні дії, спочатку обмірковують декілька варіантів, одному з яких після порівняння надається перевага. Окрім того, соціальне проєктування розглядають як «специфічну діяльність, пов'язану з науково обґрунтованим визначенням варіантів розвитку новітніх, модернізованих соціальних об'єктів, явищ і процесів із кардинальною зміною їхніх соціальних характеристик. При цьому об'єктами соціального проєктування, як правило, стають соціальні явища, соціальні інститути та процеси і [9].

Соціальне проєктування розуміють як можливість проєктувати соціальні процеси та явища. Мета соціального проєктування полягає в організації процесу, що дає початок змінам у соціальному середовищі [5, с. 7]. Ми також взяли до уваги думку О. Безпалько про те, що «соціальне проєктування – це одночасно науково-теоретична і практична діяльність із розроблення проєктів розвитку соціальних об'єктів, систем, інститутів на основі соціального передбачення, прогнозування та планування їхніх соціальних характеристик, властивостей і якостей» [2, с. 6].

На думку Т. Бутченко, соціальне проєктування є своєрідним діалогічно-паритетним відношенням у системі «суб'єкт–об'єкт–суб'єкт» і виконує такі специфічні функції:

- інтегративну, що консолідує соціальну суб'єктність навколо певної моделі перетворення або збереження суспільних відносин;
- рефлексивну, коли соціальний суб'єкт конструктивного аналізує та осмислює самого себе;
- самоврядну, що передбачає механізм саморегуляції соціальних організмів у відповідь на загрози виклики зовнішнього середовища [4, с. 11].

Основною метою соціального проектування як специфічної управлінської діяльності Т. Костєва називає створення проєктів [6]. У баченні О. Безпалько проєкт розглядається як сукупність взаємопов'язаних дій із чітко визначеними датами початку та завершення роботи, які потребують залучення спеціалістів і ресурсів для досягнення певних цілей організації. Дослідниця переконує, що проєкт містить концептуально-методологічну основу (опис ініціативи, її історико-культурний зміст, гіпотези, актуальність новизни і можливі наслідки) і системно-організаційну частину (опис конкретних етапів і механізмів реалізації проєкту). Він завжди реалізується в певному соціальному, територіальному й часовому просторах, тому в будь-якому разі сприятиме змінам у соціальному середовищі [2, с. 7–8].

У контексті нашого дослідження цікавою є думка В. Шкуро щодо аналізу передумов виникнення соціального проектування. До них автор відносить такі:

- потребу у реалізації соціальної креативності;
- соціальну необхідність у задоволенні соціальних потреб окремих індивідів і подоланні стихійного неконтрольованого розвитку соціальних процесів;
- суспільну потребу у розвитку соціальних об'єктів або соціальних систем, цілеспрямованій зміні їхніх властивостей і характеристик;
- потребу у створенні мінливих соціальних систем, що відрізняються внутрішньою збалансованістю й гармонізацією відносин з іншими системами;
- соціальну необхідність у планомірному, прогнозованому, заздалегідь передбаченому та керуваному розвитку соціальних об'єктів, процесів і систем;
- соціальну потребу в зниженні рівня неорганізованості і нестабільності сучасного суспільства та соціальних деструкцій у ньому;
- орієнтацію на оптимальне, раціональне та ефективне функціонування соціальної системи [11].

Названі передумови наявні в українському суспільстві, тому застосування соціального проектування сприятиме вирішенню багатьох соціальних проблем та ефективності впровадження реформ у соціальній роботі.

В основу соціального проектування мають бути покладені чіткі параметри, а саме: багатовекторність розвитку та суперечливість соціального об'єкта; суб'єктивні очікування та прогнозування від реалізації проєкту; множинність факторів, що позитивно і негативно впливатимуть на об'єкт; критерії оцінки соціального об'єкта [7].

Підтримуємо О. Безпалько в тому, що соціальні проєкти можуть бути спрямовані на: самореалізацію особистості в основних сферах її жит-

тєдіяльності; забезпечення сприятливих умов для соціалізації особистості (групи, колективу) в різних сферах соціального середовища; зменшення дії несприятливих факторів на зазначений процес тощо [2]. Принципами розроблення соціальних проєктів дослідниця називає принципи обґрунтованості, комплексності, оптимальності, реальності, наступності (враховується вихідний стан і тенденції розвитку), завершеності, зорієнтованості на кінцевий позитивний результат [там само].

Для підготовки соціального проєкту необхідно концентрувати увагу на основній меті; орієнтуватися на досягнення конкретного результату з урахуванням головних питань (принцип мінімальних зобов'язань); урахувати можливості невіддалого експерименту з перевірки ідей; впроваджувати оригінальні ідеї під час розроблення проєкту. Окрім того, Г. Нагорна наголошує, що під час розроблення соціального проєкту необхідно звертати увагу на особливості розвитку держави на певному етапі, аналізувати та враховувати власний історичний досвід. Але, на жаль, розробники проєктів не завжди забезпечують виконання цих вимог [8].

Соціальний проєкт має тенденцію до алгоритмізації дій, чіткого структурування інформації та передбачуваності результатів. На основі наукових напрацювань О. Бочарова [3] ми виокремили етапи розроблення соціального проєкту, що є особливим алгоритмом дій (табл. 1).

У контексті нашого дослідження важливими є висновки вчених [10, с. 80] щодо того, що проектування (як сукупність визначеного, чітко спланованого й прогнозованого) не повинно порушувати права людини (як фахівців соціальної сфери, так і клієнтів соціальних установ), етичні стандарти соціальної роботи, відповідно, нівелювати потреби особистості. Необхідно враховувати той факт, що реалізація соціального проєкту, його технології пов'язана з побудовою взаємовідносин між людьми, здібності, потреби та інтереси яких неможливо повною мірою врахувати під час розроблення проєкту та відобразити в проєктних графіках і схемах.

На жаль, соціальне проектування не завжди дає бажані результати. Підтримуємо Г. Нагорну, яка вважає причиною цього запозичення практики соціального проектування із зарубіжжя. В перші роки його використання соціальним службам і їхнім фахівцям не вистачало досвіду в цій сфері, саме тому соціальні проєкти розроблялися за аналогією до зарубіжних практик і з використанням запозичених технологій. Це, у свою чергу, призвело до зниження ефекту від впровадження цих проєктів [8].

Серед проблем, пов'язаних із розробленням і реалізацією соціальних проєктів, дослідники називають брак теоретичних знань управлінців

Таблиця 1

Етапи соціального проєкту

Етапи	Змістове наповнення
1. Ініціація соціального проєкту	Визначення необхідності впровадження інноваційних змін; обґрунтування актуальності соціального проєкту з виокремленням проблемного поля, цільової аудиторії, виявлення її потреб; визначення протиріч, що будуть вирішені під час реалізації соціального проєкту.
2. Планування соціального проєкту	Формулювання мети і завдань соціального проєкту.
3. SWOT-аналіз	Визначення сильних і слабких сторін об'єкта в досягненні поставленої мети на момент розроблення соціального проєкту; визначення та усвідомлення можливостей і загроз, що можуть виникнути під час реалізації проєкту, і способів їх уникнення або мінімізації.
4. Обґрунтування необхідності соціального проєкту	Передбачення можливих наслідків у разі невдалої реалізації соціального проєкту
5. Принципи реалізації соціального проєкту	Обґрунтування принципів реалізації соціального проєкту щодо сформульованої мети.
6. Соціальна технологія	Формулювання мети, завдань, які вирішуються під час роботи над технологією, етапів, форм і методів її реалізації, визначення параметрів результативності.
7. Життєвий цикл соціального проєкту	Визначення етапів реалізації соціального проєкту, кожен з яких передбачає формулювання завдань, часових меж, умов реалізації і результатів – календарний і ресурсний плани проєкту.
8. Критерії соціального проєкту	Розроблення критеріїв результативності соціального проєкту.

стосовно соціального проєктування як такого, а також відсутність розуміння його технологій і методів, що призводить до низького рівня забезпечення розробників проєктів власною теорією і технологією підготовки соціального проєкту. О. Яременко пояснює це відсутністю фахової соціальної освіти в більшості учасників соціального проєктування, низьким рівнем уваги до цієї галузі як такої, відсутністю чіткого законодавчого закріплення поняття «соціального проєктування», відсутністю концептуальних засад соціального проєктування в Україні [12].

Висновки. Отже, будь-яке проєктування, зокрема соціальне, на основі концептуального аналізу ситуації створює ідеальний образ бажаного майбутнього, виявляє тенденції розвитку, планує зміни, що в результаті оптимізує розвиток соціальної сфери та зменшить прояв небажаних тенденцій. Цій меті і слугують моделі вихідного стану системи, процесу її перетворення та бажаного стану перетворювальних об'єктів або процесів, що реалізує певну мету. Соціальне проєктування повинно бути спрямоване на покращення наявних соціальних явищ, загалом соціальної інфраструктури сучасного суспільства, розв'язання проблем соціально незахищених категорій населення шляхом розроблення проєктів та втілення їх у реальність. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення основних складників та етапів проєктного менеджменту в соціальній сфері.

Список використаної літератури:

1. Антонова О.В. Соціальне проєктування в теорії державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ. С. 3–12. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3\)/09aovtdu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09aovtdu.pdf).
2. Безпалько О.В. Соціальне проєктування : навч. посіб. Київ, 2010. 127 с.
3. Бочаров О.Е. Социальное проектирование как фактор формирования гражданской позиции студентов : автореф. дисс. ... к. п. н. : 13.00.02. Кострома : Костром. гос. ун-т им. Н.А. Некрасова, 2009. 19 с.
4. Бутченко Т.І. Соціальне проєктування: проблема взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів : автореф. дис. ... д-ра філос. Наук : 09.00.03. Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2011. 37 с.
5. Киричук В.О. та ін. Технології проєктування в практиці роботи загальноосвітнього навчального закладу: теоретико-практичний аспект : посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. 336 с.
6. Костева Т.Б. Особливості технології проєктування в соціальній сфері. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Педагогіка. 2016. Т. 270. Вип. 258. С. 47–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2016_270_258_11.
7. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование : учеб. пособие. Ростов н/Д. : Фенікс, 2001. 416 с.
8. Нагорна Г.О. Використання соціального проєктування у процесі підготовки та реалізації державних реформ. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 42. С. 94–99.
9. Тезаурус социологии. Кн. 2. *Методология и методы социологических исследований* : темат. слов.-справ. / под ред. Ж.Т. Тощенко. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2013. 415 с. (Серия «Cogito ergo sum»).

10. Тюптя Л.Т., Пузіков Д.О. Проектування в соціальної роботі. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2005. № 47. С. 77–84.
11. Шкуро В.П. Підвищення якості реалізації соціальних проектів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія : Психологічні науки. 2012. Т. 2. Вип. 9. С. 265–269.
12. Яременко О.О. Науковий супровід соціальних проектів: ідеологія і структура процесу. *Соціологія*. 2004. № 1. С. 76–87.
13. Furman M., Гелецька І., Калаур С., Сорока О. Методичні та практичні аспекти стимулювання студентів до особистісного розвитку у процесі проектної діяльності: міжнародний контекст співпраці. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : зб. наук. пр. за мат-ми VIII Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. В.А. Поліщук, С.М. Калаур, Г.І. Слосанської. Тернопіль : Вектор, 2019. С. 131–136.
-

Romanovska L. Features of social design in social work

The article is devoted to the analysis of the features of social design in social work. Recently, problems in the socio-economic and political spheres have caused the increase of diverse groups of clients who are in need of help. Such people as: people with disabilities, people without permanent residence, elderly people, internally displaced persons, HIV-infected, drug addicts and others. It is proposed to use social design as a method of working with the identified categories of clients. This method is an innovative social technology aimed at forecasting and program-targeted implementation of social innovations. It is established that social design provides reasoned explanations, formulation of specific goals and objectives. It is description of activities, logically presented and appropriately designed. Social design objects are social institutions, social processes and phenomena. It is determined that social project management performs specific functions: integrative, reflective and self-governing.

The purpose and result of social design is the development of social projects. The social project contains a conceptual framework (hypothesis, evaluation of novelty and possible topical consequences) and system-organizational part (specific mechanisms and stages of project implementation). It is implemented in certain social, territorial and temporal spaces, promotes changes in the social environment. It is established that social projects are mainly aimed at: self-realization of personality in the main spheres of life. These projects are aimed at provision of favorable conditions and minimization of unfavorable conditions for socialization of the individual in different spheres of social environment. Among the principles of development of social projects are other principles. Those principles are the following: validity, complexity, optimality, reality, continuity, completeness, orientation to the final positive result.

The study found that a social project tends to clearly structure information and predictability of results. There were distinguished particular social project development stages: project initiation; project planning; SWOT analysis; substantiation of the necessity of the project; formulation of project implementation principles; a detailed description of social technology; defining the project life cycle; development of project criteria. The implementation of social projects does not always produce positive results because they are developed by Western analogy, using borrowed technologies. Their developers lack theoretical knowledge about social design.

Key words: design, social design, social work, algorithm, social project, technology.